

A SZERELEM APOSTOLA

A szexuális válságot háromnegyed részben külső társadalmi-gazdasági körülmények okozzák, a fennmaradó negyedrészt viszont a mi „kifinomult, individualista pszichénket” kárhozathatjuk, melyet a burzsoá ideológia keretei közt pátyolgatunk.

Alekszandra Kollontaj: *A nemek közti kapcsolatok és az osztályharc*

Az

1917 októberében végrehajtott puccs váratlan győzelmét még a főszereplői is meglepően egyszerűnek és könnyűnek találták. Egyszer csak kormányozni kellett, vagyis hatalmi struktúrákat kellett kiépíteni, az új uralkodóknak pedig nem voltak világos fogalmaik erről.

Minden átmeneti volt, kezdve magával a hellyel, vagyis a Szmolnij Intézettel. Október előtt Nemes Hajadonok Nevelőintézete volt, itt képezték az orosz méltóságok lányait. Most itt ügködött a forradalmárok vezérkara, eleinte konspiráltak és tervezgettek, később meg parancsokat kezdtek osztogatni, táviratokat küldözgettek, kiáltványokat fogalmaztak; ugyanakkor ott is aludtak, újságszövegeken, ott fogyasztották el az élelmiszer-fejadagjukat. Vágni lehetett a cigarettafüstöt, mert a forradalmárok közül talán csak Lenin nem dohányzott. A háztetőre tűzve lengedeztek az egész káosz fölött az anarchisták zászlói, rajtuk „Az anarchia a rend anyja” felirattal.

Az új vezér dolgozószobájában tartotta első ülését az első kormány, azaz a Szovnarkom.¹ Aligha lehetett véletlen, hogy Lev Trockij és Joszif Sztálin jelent meg a legkorábban. Beléptek az üresnek látszó dolgozószobába, és különös hangokat hallottak a fából készült térelválasztó mögül, ahol egy kis sarkot alakítottak ki a telefonoskisasszony és a gépíró szármára. Egy nő szenvedélyes és gyengéd sóhajai mellett egy férfi jellegzetes basszusa ütötte meg a fülüket, amelyet lehetetlen volt nem fölismerni. A frissen ki-

nevezett tengerészeti népbiztos, Pavel Dibenko hangja volt. A huszonkilenc éves ukrajnai óriás már hírnevet szerzett a matrózlázadások vezéréként, a matrózok serege pedig vakon követte. A nő pedig a térelválasztó mögött... Sztálin igen jókedvűen nézett Trockijra. Aztán „váratlan vidámsággal odajött hozzám – olvashatjuk Lev Davidovics visszaemlékezéseiben –, és vállával a válaszfal felé bökött, mosolyogva: – Ez ő Kollontajjal, Kollontajjal!” „Gesztikulációja és nevéte nem volt helyénvaló, és kiállhatatlanul vulgáris volt, különösen akkor és ott” – kommentálja Trockij, és ezért felel idegesen: „Az ő dolguk” – vágta rá Trockij, Sztálin pedig rögtön érezte, hogy hibázott, és „soha többé nem próbált meg személyes beszélgetésbe elegyedni velem. Sztálin arca megváltozott. Sárga szemei csak úgy villogtak a gyűlöletből.”¹

Mint Sztálin életrajzírója, Simon Sebag Montefiore, és talán maga Trockij is sugallja, Sztálin megalázottnak, nevétesnek érezte magát ebben a helyzetben, és örökre meggyűlölte Lev Davidovicsot. Ez természetesen túl egyszerű lenne. Vele harcolt a Kremlért, Lenin trónjáért. Évekig mélyült a rivális iránt érzett ellenszenv, sok alapja volt, különböző körülmények segítették elő a kialakulását. Ugyanakkor tagadhatatlanul van némi pikantériája annak a célzásnak, hogy ez a szexjelenet, a szabad szerelem apostola, Alekszandra Kollontaj és a sokkal fiatalabb szerető, Pavel Dibenko pásztorója váltotta ki.

¹ Szovjet Narodnih Komisszarov (Népbiztosok Tanácsa)

A tábornok lánya

1872. március 19-én született Szentpétervár egyik jó módú kerületében, egy szép háromemeletes házban Alekszandra, akit a szerettei Surának hívtak. Egy nemesi családé, Domontovicskéé volt a ház. Az apja, Mihail Domontovics ukrán származású gyalogsági tábornok volt, a magyarországi hadjárat után a krími, a kaukázusi és a török háborúban is részt vett. Egy darabig kormányzó volt Bulgáriában, aztán bekerült egy hadtörténelmi bizottságba, melynek az volt a feladata, hogy megörökítse az 1877–78. évi orosz–török háború eseményeit. Miután elkészült a csernyigovi kormányzó-ság leírásával, a tábornok az Orosz Földrajzi Társaság aktív tagja lett. A különböző tudósok mellett olyan színes egyéniségek tartoztak ide, mint az anarchista herceg, Pjotr Kropotkin, és Romanov nagyhercegek voltak a védnökeik.

Sura anyja, Alekszandra Maszalina-Mravinszkaja egy fakereskedelemmel és fafeldolgozással foglalkozó finn gyáros lánya volt. Művelődött, tudott nyelveket, háromgyerekes anyaként döntött úgy, hogy otthagyja az első férjét. Szóval átesett bizonyos megpróbáltatásokon, mielőtt férjhez ment az akkor negyvenéves Domontovicshoz, véget vetve agglagényéletének. Negyedik gyerekként született Sura a házukban, de az apjának ő volt az első és a legkedvesebb.

Orosz-ukrán-finn-német-francia származást örökölt a szüleitől, ez kétségkívül hatott a nyelvérzékére, és nyitottá tette más kultúrákra. Amúgy is érdekes volt a család, mert kikerült innen néhány igen kiemelkedő személyiség. A féltestvére, Jevgenyija Mravinszkaja, művésznevén Mravina híres operanékesnő volt, a Mária Színház szólistája. A féltestvére fiából, Jevgenyij Mravinszkijből híres karmester és a zeneakadémia oktatója lett. Az unokatestvére volt Igor Szeverjanyin, az ezüstkor költője, ő hozta létre az egofuturizmusnak nevezett avantgárd irányzatot, a forradalom előtt pedig kapcsolatban állt a kubofuturistákkal, köztük Vlagyimir Majakovszkijjal és Velimir Hlebnjikkovval. Ő is nyelvtelenség volt, számos kitűnő európai költőt fordított oroszra, töb-

bek között Adam Mickiewiczet. A családhoz tartozott még Irakli Verescsagin, a kitűnő matematikus és neves egyetemi tanár, aki ma is nagyra értékelt trigonometriai és aritmetikai tankönyveket írt.

Művészi érzéke is volt Surának, egész jól rajzolt. De hamar kiderült, hogy a legnagyobb tehetsége a személyes varázsában, sőt szexepiljében van, amivel lenyűgözi a férfiakat. Tizenéves korában főként katonatisztek között forgolódott. Imádott táncolni, megőrültek érte a bállokon. Egy ezredes fia, Ivan Dragomirov lett a táncpartnere egy időre. Meg volt győződve arról, hogy most már életük végéig együtt maradnak. Amikor megkérte Alekszandra kezét, elég durva visszautasításba ütközött, ezért öngyilkos lett, szíven lőtte magát. Állítólag a neves szentpétervári pedagógus, Viktor Osztrovskij is szerelmes volt belé. Egy darabig a házitanítója volt, aztán megmérgezte magát gázzal a tábornok lánya miatt. Megmentették, de egész életére lebénult, rokkantkocsival közlekedett.

Surát eztán a végzet asszonyának tartották a szalonokban, Dragomir botrányos öngyilkossága után pedig úgy döntöttek a szülők, hogy a lehető leggyorsabban férjhez adják. Kinéztek egy jó partit: III. Sándor cár adjutánsát, Ivan Tutolmin tábornokot, akivel már táncolt Sura egy jaltai bálban. De mivel harmincöt évvel idősebb volt nála, a lány hallani sem akart róla. Ugyanakkor szabadulni akart az újabb meg újabb férjelöltektől, akiket az apja próbált a nyakába varrni, ezért maga kerített vőlegényt. Szegény hadmérnök volt az illető, az apja lengyel szabadságharcos, akit a januári felkelés után száműztek. Vlagyimir Kollontajnak hívták, anyai ágon távoli rokonuk volt. Őt is egy bálban ismerte meg, Tiflisben. Sura szülei főként azért nem egyeztek bele ebbe a kapcsolatba, mert Vlagyimir szegény rokon volt. Elhatározták, hogy Európába küldik a lányukat, megismeri Párizst és Berlint, a nyugati világ újdonságait és fényűzését élvezve pedig örökre elfelejti a szeretett férfit. Egész más hatást értek el ez-

zel. Egyrészt Sura a szocialisták gyűléseire és összejöveteleire kezdett járni a divatos ruhákkal teli elegáns boltok helyett, felforgató irodalmat olvasott, különös tekintettel az olyan szerzőkre, mint Karl Kautsky, August Bebel, Karl Marx és Friedrich Engels. Másrészt pedig egyáltalán nem felejtette el a szeretett férfit, szerelmes leveleket küldözgetett neki. Végül keresztül is vitte az akaratát, és feleségül ment Vlagyimirhoz. Huszonegy éves volt, a férje pedig huszonhat. Később azt írja emlékirataiban, hogy talán sose megy hozzá, ha nem ellenzik ennyire a szülei.

A kommuna

Szentpéterváron élnek, abban a házban, melyet a szüleitől kapott Sura. Nem áll szándékában eljátszani az otthon ülő tyúkanyó szerepét. Dolgozni akar. Igaz, hamar fia születik, de a dajka gondjaira bízva Mihailt, ő maga pedig egy közkönyvtárban vállal állást. Ott gyakran találkoznak szabadgondolkodók, művészek, független egzisztenciák... El van ragadtatva tőlük, gyakran meghívja őket. Így jön létre az otthonában egy újabb szentpétervári művészeti szalon.

Már gyerekkorában összebarátkozott Zoja Sadurszkajával. Bemutatta neki a férje barátját, Alekszandr Satkevicset, aki szintén hadmérnök volt. Most olyan ötlete támad, amelyet mintha Csernisevszkij könyvéből vett volna. Elhatározza, hogy összehozza a barátját a férje barátjával, ezért javasolja nekik, hogy költözzenek össze, alkossanak úgynevezett kommunát...

1863-ban írta *Mi a teendő?* című regényét az új szocialista eszméket hirdető Nyikolaj Csernisevszkij; ebben mind társadalmi, mind erkölcsi szempontból ideális, követendő példaként mutatta be egy bizonyos Vera Pavlovna szabóműhelyét, ahol együtt éltek és ösztöztettek a szereplők... Nemcsak komoly visszhangja volt a regénynek, hanem kemény kritikát is kapott. Infantilizmusa ugyanis feszélyezte szellemi értelemben véve mindazokat, akik reálisabban látták a dolgokat, még akkor is, ha amúgy hívei voltak a szocializmusnak. De a fiatal értelmiség körében és a modern társadalmi szalonokban kezdtek divatba jönni a szabóműhelyek. A búbajos Vera Pavlovnától tűzbe jött hölgyek haladéktalanul varrónői csoportokat szerveztek, gyakran bukott lányokat is bevettek, hogy jó útra téríthessék őket (Bolesław Prus is felhasználta ezt a motívumot *A bábu* című regényében). Mivel nem járt együtt ismeretekkel és tapasztalatokkal a hirtelen fellobbanás, hamar tönkrementek a műhelyek, a bukott lányok pedig mehettek vissza az utcára. Hasonló volt a helyzet a falanszterekkel, vagyis kommunákkal, melyek ötletadója a francia Charles Fourier volt. A XIX. század közepén, a negyvenes-ötvenes évek fordulóján tűntek fel azok az emberek, akik szívesen szerveztek ilyet. Kö-

zójük tartozott például Mihail Petrasevszkij (a híres Petrasevszkij-kör alapítója, amelyhez Dosztojevszkij is csatlakozott). Úgy döntött, az apjától örökölt vagyon felhasználva falansztert épít a parasztoknak a Novaja Ladoga-i járás egyik falujában. Állítólag el is készült, de leégett az épület, mielőtt sikerült volna meggyőzni a parasztokat arról, hogy kommunában kellene élniük. A Petrasevszkij-kör tagjai városi kommunákat is próbáltak alapítani 1846–47-ben, maga Fjodor Dosztojevszkij is hozott létre hasonlót a Beketov fivérekkel, be is számolt levélben a bátyjának, Mihailnak a „társulás” bámulatos jótéteményeiről.

Alekszandr Szkabisevszkij írta a Szovremennyikben Csernisevszkij művéről a következőket: „Óriási hatással volt a regény az egész társadalmunkra. Igen komoly szerepet játszott az orosz életben, az egész haladó értelmiséget a szocializmus útjára térítette,” így lett kötelező ez az eszme „a szürke hétköznapi életben, beleértve a táplálkozást, az öltözködést és a lakáskörülményeket is”. Nyikolaj Leszkov mutatja be a legjobban visszaemlékezéseiben, hogy nézett ki ez a valóságban: „a lakótársak kihasználták az illetőt [a kommuna szervezőjét], kiették, kiitták a vagyonából, a gatyáját és a ruháját is elvették, adósságokat csináltak a nevében, a legdrágább anyai örökségét is elzalogosították vagy eladták...”²

A Znamenszkajának nevezett kommuna maradt fenn a legtovább 1863–64-ben, a téli időszakban. Az ismert író, Vaszilij Szlepcov hozta létre. Érdekes férfi-női konfigurációk jöttek létre, vagyis leromlottak az erkölcsök a szentpétervári Znamenszkaja utcában lévő tizenegy szobás lakásban, és hamarosan ez lett a kedvenc téma a fővárosban. A kommuna lakói irodalmi-zenei esteket is szerveztek, melyekre nagyon szívesen jöttek a látogatók. Megtalálhatjuk a vendégek között Nyikolaj Hlebnikovot, Pjotr Lavrovot és Mihail Szaltikov-Scsedrint is.

Most ezt a példát akarta követni Sura. Bár nem alakított ki szabóműhelyt, magához költöztetett egy nőt és egy férfit, hogy velük éljen, együtt éljék át az új szocialista eszméket, ennek pedig előbb-utóbb botrányral kellett végződnie. A barát nő férjjelöltje beleszeretett Alekszandrába, és nem maradt viszonzatlanul a vonzalom. Mint Sura később megírja: „Ekkor dolgoztuk fel a következő témát (Csernisevszkij szelémében) – kettőt szeretni. Meg voltam győződve arról, hogy mindkét férfit szeretem egyszerre. Kettőt szeretni annyi, mint egyet se szeretni, de ezt akkor még nem tudtam felfogni.”³

Szatkevic viszont tökéletesen tisztában volt azzal, hogy Surát szereti, azt akarja, hogy váljon el Kollontajtól, és menjen hozzá feleségül. De Sura már belekóstolt a házasságba és az anyaságba, belátta, hogy egyáltalán nem való neki a családi élet prózája. Mert követelte a jussát a független természete, és mozgalmi munkát akart végezni. Az irodalom is szólította – írni akart. 1923-ban írja meg a *Három nemzedék szerelme* című regényét, melyben megtalálhatjuk a félrelépéssel kapcsolatos személyes szálát. A házastársi hűtlenséget tekinti az egyenjogúsághoz vezető első lépésnek. Ezért végződött elég szokatlanul az általa alapított kommuna rövid története. Amikor Zoja látta, mennyire odavan a barát nőjéért a férjjelöltje, elköltözött, és a férfit is vitte magával. De nem azért, hogy elszakítsa Surától a szeretett férfit. Ellenkezőleg, azért, hogy az ő lakásában élhessen át forró pillanatokot Alekszandr Alekszandrával, Kollontaj tudta nélkül... Nem sokkal ezután Sura a gyerekekkel és a dajkával együtt elköltözött a férjétől. De nem azért, hogy állandósítsa ezt a kapcsolatot. Természetesen járt a barát nője új lakásában, bár csak ritka látogató volt, aki kielégítheti a szexuális szükségleteit, de ez minden.

Szorosra fűzte az ismeretségét Nagyecsda Krupszkaja barát nőjével, a forradalmár Jelena Sztarovával és Taty-

jana Scsepkina-Kupernyik író- és színésznővel, Csehov szeretőjével. Az ő társaságukban vált egyre függetlenebbé. Végül arra a következtetésre jutott, hogy ideje belevágni a mozgalmi munkába. A szülői gondjára bízta a gyerekeit, és elindult Svájcba, mert ott volt a legaktívabb az orosz szocialista emigráció. 1898-at írtunk.

Svájc és a politika

Zürichben beiratkozott az egyetemre, főként Herkner professzor előadásait látogatta, emellett cikkeket kezdett írni szocialista lapokba. Anyjának köszönhetően jól tudott finnül. Most egyszer csak érdekelni kezdte az ország helyzete, és egyik napról a másikra kiképezte magát a finn gazdaság szakértőjének, aki jól ismeri a munkások helyzetét és a gazdasági reformokat. Herkner professzor protekciójának köszönhetően egy időre Nagy-Britanniába utazhatott, ott megismerte a szocialista Sidney Webbet, a Munkáspárt leendő tagját és a feleségét, Beatrice-t (rajtuk keresztül ismeri meg később George Bernard Shaw-t, a Nobel-díjas író, akit lenyűgözött a kommunizmus).

Elmélyülten tanulmányozza Finnország problémáit, ugyanakkor egyre jobban bekapcsolódik a feminista mozgalomba. Elkészül két jelentős írása, *A feministák és a proletár asszonyok szerepe a női emancipációs mozgalomban*, illetve *Az erkölcs problémája a szó jó értelmében véve* címmel; ezekkel gyorsan népszerűséget szerez magának a szocialisták és a narodnyikok körében. Életre szóló barátságot köt Clara Zetkinnel. Idővel megismeri Rosa Luxemburgot, Karl és Luisa Kautskyt, Karl Liebknechtet – egyértelműen ez az ő világa. A Svájcban megismert Jurij Plehanov közvetítésével kerül abba a társaságba, amely az *Iszkra* című lapot írja. Állítólag Plehanovval is volt egy futó kalandja, de ez nem teljesen biztos. Az viszont igen, hogy botrányos viszonyba keveredik a neves közgazdással, az agrárkérdés szakértőjével, a szociáldemokrata Pjotr Maszlovval, aki a magánéletében egy igen despotikus nősemély férje volt. Állítólag minden félteékenység rohamában megtépte az ura ritkás hajzatát. Sura később följegyzí a naplójában, hogy minden találkozásuk után olyan érzése volt, mintha egyre jobban kopaszodna Pjotr. 21.30-kor mindig kirozott a titkos hálófülkéből, hogy pontosan 22.00-ra hazajérjen, mert ezt ígérte a feleségének. Folytatódott a románc, de mindvégig olyan megterhelő konspirációra kényszerültek, hogy a szeretett nő végül belátta: szabadulnia kell tőle.

Sura, most már inkább mint Alekszandra, forradalmár és feminista részt vesz 1903-ban az Orosz Szociáldemokrata Munkáspárt II. Kongresszusán, melyen bolsevikokra és mensevikokra szakad a párt. Ezen a kongresszuson ismeri meg személyesen Lenint, de

ő a mensevikekhez csatlakozik, akiknek Plehanov az egyik vezetőjük. A likvidátor mensevikeket is támogatja, akik legalizálni akarják a politikai tevékenységüket. De csak egy ideig.

Mivel kiadott egy felforgató művet *Finnország és a szocializmus* címmel, üldözni kezdi az Ohrana, rövid időre még rács mögé is kerül. Az 1905-ös forradalom idején felbukkan Szentpéterváron. Ekkor mutatja meg először, milyen tehetséges szónok; néptribunként sok hallgatót nyer meg. Ő kezdeményezte, hogy alakítsák meg a Munkásnők Kölcsonös Segélyegyletét. 1907-ben az orosz szocdemek beválasztják a Nők Nemzetközi Titkárságába. Utazgatni kezd Európában, szervezi a nőket; harcias és felszabadult, küzd az egyenjogúságért, és meg akarja törni a kispolgári erkölcsök hatalmát. Ezzel érdemli ki Párizsban a „szoknyás Jaurès” nevet.

A forradalom valkürje

A Francia Munkáspárt ideológusa és Marx veje, Paul Lafargue 1911-ben feleségével együtt öngyilkosságot követett el. A sírjánál szervezett gyűlésen ismeri meg Alekszandra a következő szeretőjét, a bolsevik Alekszandr Slapnyikovot. A férfi huszonhat éves, Sura harminczilenc. Azt hinné az ember, hogy neki kell keresnie a sokkal fiatalabb fiú kegyeit. De nem így van. A bolsevik forradalmár egyszer csak arra a következtetésre jut, hogy illedelmes feleséget szeretne a magánéletben, aki több időt tölt otthon. Kezd problémákat okozni Surának, féltékenységi jeleneteket rendez, nem hagyja dolgozni...

1913-ban Kollontaj fontos könyvet ír *Az új nő* címmel, melyben bizonyítja, hogy az új hősnő legfontosabb jellemvonása a lázadás, szembefordul az egyoldalú nemi erkölcsökkel. Ezért nem fogadhatják el a nők a férfiak borzasztó képmutató nézeteit, hisz az ő esetükben egyértelműen fontosabb szerepet játszik a fiziológia. Aztán úgy dönt, szakít Slapnyikovval. Ebben a politikai helyzetnek is volt némi szerepe. 1914 szeptemberében ugyanis Alekszandra tanúja volt a berlini Reichstagban annak, hogy a német szociáldemokraták támogatták II. Vilmos császár döntését, melynek értelmében az ország háborúba lép. A szavazás után Oroszországot nyilvánítják a fő ellenségnek, Alekszandrának pedig mint orosz állampolgárnak el kell hagynia az épületet. Azt írja a naplójában: „Biztos voltam abban, hogy itt valaki megbolondult – vagy ők, vagy én.”⁴ Ezért állt át a háborút határozottan ellenző bolsevikok oldalára. Rögtön felfigyel rá Lenin, és próbálja felhasználni a politikájában. Javasolja neki, hogy utazzon az Egyesült Államokba, hogy ott terjeszse az ő tanításait. Alekszandra Párizs, Berlin, Stockholm és Oslo között utazgat, végül arra a következ-

tetésre jut, hogy ez fantasztikus ötlet. A fiával, Misával utazik, mert így meg tudja védeni a sorozástól; de a nagy háború, amelyet később első világháborúnak neveznek, ezrével nyeli az áldozatokat a front mindkét oldalán. Slapnyikov velük akar menni, de ő nem egyezik bele ebbe. „Így kell lennie” – írja búcsúzóul a szeretőjének. Az Egyesült Államok százhuszonhárom városában mondja föl a lenini leckét. Azt írják a szocdem lapok: „Kollontaj meghódította Amerikát!”

Trockij is az Egyesült Államokban volt akkor, később tett is egy Surára nézve nem túl hízelgő megjegyzést az önéletrajzában:

Nyelvtudása és temperamentuma értékes agitátorrá tették. Elméleti nézetei azonban mindig is homályosak maradtak. A New York-i időszakban semmi sem volt neki elég forradalmi. Levezett Leninnel. A tényeket és az eszméket akkori ultrabalosságának prizmáján keresztül megtörve, Kollontaj amerikai információkkal, egybekel mellett a tevékenységemre vonatkozó hírekkel látta el Lenint. Lenin válaszleveleiben felfedezhetők ennek az eleve elfogultan téves tájékoztatásnak a visszhangjai.⁵

Tényleg egyike lett azoknak a személyeknek, akikben a legjobban megbízott Lenin. Annyira, hogy amikor azt tervezte 1917-ben, a februári forradalom után, hogy Oroszországba utazik, előbb őt rendelte vissza Európába, aztán pedig vele vitetett Svédország–Norvégia útvonalon egy bőrönd pénzt Szentpétervárra, amit a német kormánytól kapott Alekszandr Parvus közvetítésével. Kollontaj Stockholmban vette át a Deutsche Reichsbank pénztárában. A szentpétervári pályaudvaron várta őt meg a bőröndöt Slapnyikov. Hamarosan maga Lenin is Oroszországba érkezik leplombált vagonban, megbízható emberek kis csoportjával. Kihirdeti az áprilisi téziseket. Kollontaj habozás nélkül kiáll mellette.

Lev Trockij állt a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjének élén. Neki szintén sikerült időben visszaternie az Egyesült Államokból. S bár nem nagyon tűntette ki bizalmával Kollontajt, beültette a petrográdi Szovjet Végrehajtó Bizottságába. Ekkor tért vissza az országba az északi frontról a volt férje, Vlagyimir vezérőrnagy rangban. Súlyos betegen jött haza. Alekszandra még meg tudta látogatni Vlagyimirt, de a temetésére nem tudott elmenni.

Az 1905-ös forradalom idején bizonyította Kollontaj, hogy van tehetsége a szónokláshoz. Lenin most úgy döntött, kihasználja ezt a tehetséget a szexepillel, az elkötelezettséggel és a humorérzékkel együtt (képes volt beszéd közben vicceket mesélni, mintha sose fogyna ki belőlük).^{II} Mint tudjuk, az ördög némbert küld oda, ahová ő nem jut el.^{III} Elküldte a tengerészekhez, a kikötőkben állomásozó hadihajókra. Mert a tengerészek hada nem bízott meg a bolsevikokban. Alekszandra tényleg viharos lelkesedést keltett bennük. Annál is inkább, mert... elcsábította az egyik hősiüket. Pavel Dibenko a csernyigovi kormányzóság-ból, paraszti sorból került a haditengerészethez, 1915-ben pedig ő volt a felkelők egyik vezére az Imperator Pavel I. sorhajón. A februári forradalom után tagja lett Helsingforsban^{IV} a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjének, áprilistól pedig ő a Centrobalt^V vezetője. Tizenhét évvel fiatalabb Alekszandránál, sűrű szakálla és szép kék szeme van. A karjára vette, amikor le kellett jönnie a nőnek a hajó pallóján a kutter fedélzetére, ő maga vitte le. Alekszandra később azt írja róla: „Olyan ember, akiben nem az intellektus viszi a prímet, hanem a lélek, a szív, az akarat és az energia”, „szenvedélyes közeledését pedig egyáltalán nem találják bántónak a nők”.⁶ E pillanattól fogva nagy szenvedély fűti a forradalmat. Ezt megerősítette az a szerelmi jelenet is, melynek fültanúja volt Trockij és Sztálin a proletariátus diktátorának dolgozószobájában.

A népbiztos asszony

A sikertelen júliusi puccskísérlet után Lenin Finnországba szökött Zinovjevvel, Kollontajt pedig letartóztatták néhány bolsevik vezetővel együtt. Nem tartották benn sokáig, mert az új miniszterelnök, Alek-

szandr Kerenszkij gyorsan szabadon engedte a felforgatókat – vesztére.

Amikor októberben újabb forradalom zajlott le, Kollontaj bekerült a Szovnarkomba. Lenin kinevezte népjóléti népbiztosnak, így ő lett az első nő a világon, aki elérte a miniszteri rangot. Anya- és gyermekvédelmi osztályt hozott létre a népbiztosságon. Harcolni kezdett az egészségügyi ellátásért, többek között orvosi bizottságot hozott létre, amely kidolgozta az állami egészségügy programját. Népkonyhahálózatot, gyermekotthonokat és kórházakat szervezett, tördött a hadirokkantakkal és arra is gondja volt, hogy biztosítsa az időseknek a nyugdíjat. Ez dicséretes tevékenységnek látszik. Csakhogy a gyakorlatban néha komoly konfliktusokhoz vezetett. Például a Névai Szent Sándor lavra helytartójával, Prokopijjal is összeütközésbe került. A népbiztos asszony ugyanis azt követelte, hogy alakítsanak ki katonai kórházat a kolostorban. A helytartó ezt megtagadta, mire akcióba lépett a Vörös Gárda, és más szervezetekkel együtt letartóztatta. A felháborodott tömeg ellenállt, halálos áldozatok is voltak...

Miután meghalt Lenin szeretője, Inessza Armand, Kollontaj vette át tőle 1920-ban a Zsenotgyel^{VI} vezetését, amely egyedülálló volt a világon. Az intézménynek harcolnia kellett a női írástudatlanság ellen, szabadon elérhetővé akarták tenni számukra az oktatást, segíteni kellett nekik a házasságkötésben és a válásban, a gyerekgondozásban, garantálták nekik a munkavállalói és választói jogokat. A Zsenotgyel sokak számára a hagyományos család bukását jelképezte, különösen Ázsia távoli közzeteiben, ahol újabb osztályokat hoztak létre az intézményen belül, melyeket a helybeliek teljesen idegen képződményeknek tartottak. Tehát itt sem ment a munka halálos áldozatok nélkül...

II A forradalom után a színészi mesterség rendszerét megteremtő Konsztantyin Sztanyiszlavszkij is kihasználja néptribuni képességeit. Vele együtt küldi a gyűlésekre a színészeit, hogy tanuljanak tőle, ellessék, hogyan modulálja a hangját, hogyan gesztikulál, hogy magával tudja ragadni a tömegeket.

III Bulgakov leírja *A Mester és Margaritában* Woland kíséretét, amelyben van egy nő, Hella. Amikor Woland bemutatja Margaritának, azt mondja róla: „ügyes, szolgálatkész, nincs olyan szívesség, amelyet megtagadna”. Állítólag Alekszandra Kollontajról mintázta Hellát.

IV Helsinkiben

V A Balti Flotta Központi Bizottsága – a Balti Flotta minden katonabizottságának legfelsőbb választott szerve

VI Otygel po Rabotye Szregyi Zsencsin – a párt nőtagozata, szó szerint a Nők Között Végzett Munka Osztálya

A népbiztos asszony politikai ügyekben is lobbanékony természetűnek bizonyult. A párton belül a Nyikolaj Buharin vezetése alatt álló úgynevezett „baloldali kommunisták” frakciójához csatlakozik. A balosok tiltakoznak a breszti békeszerződés aláírása ellen, „forradalmi háborút” akarnak indítani a Nyugat ellen, monopóliumra törnek a párt és a gazdaság irányításában. Szóval még bolseviknak is nagyon radikálisak.

1921-ben kerül megint Lenin ellenzékebe a népbiztos asszony. Ekkor hozza létre Alekszandr Slapnyikov, a volt szeretője Szergej Medvegyevvel együtt a munkásellenzéket, így próbál szembeszállni a párt oligarchizálódásával és a bürokrácia túlbujánzásával. Mint Slapnyikov megfogalmazta: „nem a célkitűzéseiben, hanem az eszközök választásában különböztek Lenintől”.⁷ Kollontaj velük együtt kerül a munkásellenzékebe, az ő nevükben lép fel, rendkívüli tudását csillogtatva. De nem ez lesz a legfontosabb mozzanat a forradalom utáni években folytatott tevékenységében. Alekszandra Kollontaj feministaként, bolsevik Messalinaként szerzi hírnevét, aki közli az orosz társadalommal, hogy a szex olyan, mint egy pohár víz. Ha szomjazik az ember, elég, ha a kezét nyújtja érte.

A szex olyan, mint egy pohár víz

Lenin nagy súlyt fektetett arra, hogy megmutassa: a pártja hamisítatlan avantgárd eszméket népszerűsít. Miután hatalmat kapott a proletariátus, az erkölcsi szférában is szabadnak érezheti magát. A puritán Oroszországban, ahol mindaddig az egyháznak volt döntő szava a szexualitás kérdéseiben, kitűnő eszköznek bizonyult az új rendszer bevezetésére ez a nyitás, melynek hívei természetes igénynek tekintették a fiziológiai szükségletek kielégítését. Az pedig csak a forradalmi felfordulás egyik következménye lesz, hogy

a népbiztos asszony által megvalósított program, melyet néha „kollontajizmusnak” neveznek, szélsőségekhez és teljes erkölcsi romláshoz vezetett.

Villámgyorsan eltörölték a templomi esküvőt mint „polgári csökevényt”. Az együttélés jogilag automatikusan egyenértékű lett a házassággal. Alekszandra és Pavel Dibenko közös életét nyilvánították elsőként az országban két partner élettársi kapcsolatának. Arról is gondoskodtak, hogy gyorsan kimondják a válást. Ezt újabb intézkedések követték, megszüntették a törvénytelen gyerek kategóriáját, mindenki számára elérhetővé tették az abortuszt, nem tekintették büntetendő ferde hajlamnak a homoszexualitást. Természetes dologként kezdték felfogni az önkielégítést, sőt úgy gondolták, szükség van rá a helyes fejlődéshez. Mindezt tág értelemben vett szexuális nevelésnek kellett kísérnie, hogy szabályozni tudják a szaporodást, javíthassák a higiénia színvonalát a társadalomban, és meg tudják előzni a nemi betegségek terjedését. És a szabad szerelem zászlaja lengedezett az egész fölött... Kollontaj ugyanis azt bizonygatta az 1919-ben kiadott, *Az új mentalitás és a munkásosztály* című könyvében, hogy az elköteleződés nélküli szex a leghatékonyabb fegyver a nők kezében, akik ezzel a módszerrel vívhatják ki a leggyorsabban a függetlenséget a férfiak világában.

Csakhogy az új kiváltságoktól megmámorosodott társadalom túl mohón, mértéktelenül, a züllöttségtől vérszemet kapva kezdett élni ezekkel, követve a szabad szerelem apostolának útmutatását. Egyrészt csoportok jelentek meg, melyek „Le a szeméremmel!” jelszóval népszerűsítették a természetes meztelenséget. És a város utcáin vagy a tömegközlekedési eszközökön egyszer csak meztelen férfiakba vagy nőkbe ütközhetett az ember, akik valódi küldetéstudattól áthatva tették közszemlére bájjaikat. A „Le a szeméremmel!” jelszó a kevésbé radikális felfogás szerint arra biztatta a nőt, hogy rövid szoknyában mutogassák a lábukat. Másrészt pedig terjedni kezdett az új típusú, vagyis kommunista ember ideológiai kötelességének tekintett prostitúció. Egyébként is láthatott az ember ilyen jelszavakat hirdető plakátokat: „Minden komszomolista férfi kielégítheti, sőt köteles kielégíteni természetes szükségleteit”, és „Minden komszomolista nő köteles elébe menni ezeknek az igényeknek, aki nem ezt teszi, az kispolgár”. Az egy partnerhez való tartozás a felszámolásra ítélt magántulajdont jelképezte. Még tájékoztató pontokat is szerveztek, ahol jelentkezniük kellett a komszomolista nőknek mint a szexuális szükségletek kielégítésére kizemelt potenciális jelölteknek, a komszomolista férfiak pedig ezeken a pontokon kaptak kiutalást, amely lehetővé tette, hogy válasszanak a jelöltek közül... Ez természetesen ellentétben állt az egyenjogúságáért harcoló népbiztos asszony törekvéseivel. De ki törődött volna ilyenmivel?

Igor Newerly lengyel író a forradalmi Oroszországban nőtt fel, és leírta a szexuális beavatását, amelyre egy vonaton kerítettek sort. Három férfival utazott, útközben pedig asszonyok ültek be hozzájuk. Aztán éjszaka megkezdődött az orgia.

A nők vitték a férfiakat – emlékszik vissza Newerly –, a választottak eleinte szívesen bocsátkoztak úti kalandokba, később már húzódoztak, amikor pedig kiszállt belőlük minden erő, vonaglottak a nők kezei között, hörgöttek az erőszaktól és a csiklandozástól. Elborzadtam attól, hogy így avatnak be a nemiség ügyeibe, a gondviselőm melléhez bújtam, reszkettem az undortól, a szégyentől és a mindennek ellenére egyre erősödő vágytól.⁸

A Newerly által leírt férfiak tripperesen kerültek ki ebből a kalandból...

Ehhez még a politikai helyzet zűrzavara, a polgárháború is hozzájárult. Tehát az erőszak és a szex. E kapcsolat hatására erősödött a szadomazo élmények iránti igény, így lett szexszimbólum a bőrkabátos csekista, pisztollyal és lovaglókorbáccsal a kezében.

Kollontaj pedig a következőket írta *A nemek közötti kapcsolatok és az osztályharc* című művében:

A társadalom állandóan azt követeli, hogy a nő döntéseiben mindenekelőtt a család érdekére – jelentőségére és státuszára – legyen tekintettel, kész legyen feláldozni magát érte. A burzsoázia világában nincs helye a nő függetlenségének, nem létezhet a családi kontextuson, a kötelességek és a „házi erények” zárt körén kívül.

Ugyanakkor elítélte a prostitúciót. De nem azért, mert demoralizáló. A prostituáltakat is ugyanolyan improduktívoknak tartotta a proletár társadalom szempontjából, mint a családi tűzhelyet őrző tyúkanyókat.

Azt is kijelentette, hogy:

Nem találunk megoldást a nemi válságra, amíg nem hajtunk végre gyökeres reformot az emberi pszichén belül, és amíg nem erősödik az emberek szerelempotenciálja. Az emberi psziché viszont csak akkor eshet át radikális átalakuláson, ha bekövetkezik a társadalmi-gazdasági viszonyok kommunista szellemű transzformációja. Ez „jól ismert régi igazság”, de nincs alternatívája. Nincs más mód arra, hogy szabaduljunk a nemek konfliktusától, függetlenül attól, hogy hány más módszerrel próbáljuk felépíteni a házasság vagy az emberek közötti kapcsolatok intézményét.⁹

És hogy nézett ki valójában a társadalmi-gazdasági viszonyok kommunista szellemű transzformációja? A szexualitás kirobbanása mindenfelé és minden szinten... Vagyis a komszomolista nők ugyanolyan gyakran adták magukat a komszomolista férfiaknak, mint a hivatásos prostituáltak, a szovjet társadalom óriási százalékát pusztították nemi betegségek, a nem kívánt gyerekek nevelőotthonokba kerültek, a nemi erősz-

kot pedig a munkások és a legrosszabb osztály, vagyis a burzsoázia női képviselői közti kapcsolat legjobb formájának tekintették... Lenin nem volt prűd, de egy adott pillanatban már kezdett rájönni arra, hogy túl messzire mentek. Azt a magyarázatot adta, hogy természetesen megérti, ha valaki szomjas, de nem kell rögtön belevetnie magát a szennyecatornába, vagy a pocsolóyából hörgölni.

De itt is az ideológiai szempont a döntő. A kormány ugyanis tudatára ébred annak, hogy az ember intim-szféráját ugyanúgy alá kell rendelni a felsőbbrendű céloknak, mint az élet minden területét. Mert a szabad szerelem anarchiát terjeszt, az pedig csak a forradalom pillanatában a rend anyja. A forradalom utáni időkben ez lesz a társadalmi rend fő ellensége. Ezért a Szverdlov Kommunista Egyetem 1924-ben kiad egy brosúrát *A forradalom és az ifjúság* címmel. Ebben előrebocsátották a következőket: „A nemi kiválasztódásnak a forradalmi-proletár osztály jellegű cél-elvűség vonalára kell épülnie. Nem kell bevezetni a szerelmi kapcsolatokba a flört, az udvarlás, a kacérkodás elemeit és a sajátos nemi hódítás más módszereit.”¹⁰ Tehát a nem az osztály ellenségének bizonyulhat... Ezért mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy vonzóbb legyen a közösség a szexpartner-nél. Ebben a helyzetben nem talál más kiutat a párt, fel kell hatalmazni arra, hogy benyomuljon az intim-szférába, azzal a céllal, hogy megőrizze az „új ember” teremtéséhez (nemzéséhez) szükséges osztálytisztaságot. Mint a korabeli pszichológia vezető specialistája, Aron Zalkind írja: „Az ellenséges osztályhoz tartozó partnerhez való szexuális vonzódás tisztességtelen, undort kelt, ugyanolyan perverz dolog, mintha valaki krokodilhoz vagy orangutánhoz vonzódna szexuálisan.”¹¹ Magát a szexuális vonzódást pedig olyan bacilusnak nyilvánítják, amellyel a burzsoázia ügynökei mételyezik a proletariátust. A harmincas években már teljes fordulat áll be, visszatérnek a puritanizmushoz, a család újjáépítését hirdető jelszót követve...

Joszif Sztálinnak voltak szeretői. Nagya Allilujeva többek között azért lett öngyilkos, mert féltékeny volt a férjére. Lavrentyij Berija hírhedt akciói során az utcáról rabolt lányokat, aztán megerősakolta őket. Avel Jenukidze minden befutott primabalerina és színésznő kegyeit élvezhette, sorjában, és pedofil hajlamokkal is gyanúsították... A népnek viszont puritanizmust írt elő a főnökség. Persze csak elméletben. Mert a gyakorlatban nem képes ilyen gyorsan visszanyerni a szüzségét a demoralizálódott társadalom. A fogamzásgátló eszközök hiánya, később pedig az abortusztilalom csak a szürke zóna területét növelte. A szülői felügyelet nélkül maradt gyerekek problémája egyben a gyermekprostitúció és az ekkor alakuló pedofil bordélyok problémája is... A következőképpen emlékszik vissza Nyina Berberova arra, hogyan látogattak el 1920-ban

Makszim Gorkijjal és Vlagyiszlav Hodaszeviccsel egy javítóintézeté alakított gyermekotthonba:

Itt főként kislányok voltak, tizenkét és tizenöt éves kor között, szifiliszben szenvedtek és hajléktalanok voltak; tízből kilenc lopott, a fele terhes volt. Hodaszevics [...] együtt érzően és viszolyogva idézte emlékezetébe, hogyan akaszkodtak rá ezek a rongyos, tetves kislányok, akik ké-szek lettek volna már a lépcsőn levetkőztetni, hogyan emelték a fejük fölé elrongyolódott ruhájukat, miközben mindenféle ocsmányságokat kiabáltak nekik. Alig tudta őket levakarni magáról. Gorkij is tanúja volt hasonló jelenetnek, amikor mesélni kezdett róla, rémület ült ki az arcára, összeszorította a száját, és hirtelen elhallgatott.¹²

Huszonnégy évvel később a nemi betegségek sújtották leginkább a Berlin felé nyomuló Vörös Hadsereget (ezért éri a lengyel nőket is ez a csapás). Az egyszerű katonák kristályedényeket kerestek útközben, mert azt hitték, gyógyítja a vérbajt a vízbe kevert, porrá őrölt kristály. Az egyenjogúság pedig oda vezet, hogy az ott-honi teendők mellett munkahelyi köteleességek is terhelik a nőket („Asszonyok, föl a traktorra!”). Semmit sem veszítettek patriarchális pozíciójukból a férfiak.

A kommunista ideológiába beleszórt puritanizmus olyan állapotokat teremt, hogy amikor 1989-ben létrejön az első szovjet–amerikai tévéhíd, egy orosz asszonyosság azt kiáltja: „U nasz szeksza nyet!” (Nálunk nincs szex!). Mire egy amerikai férfi megkérdezi: „Ak-kor miből lesznek a gyerekek?” „Szerelemből!”...

És mi történik a szexuális forradalom alatt magá-
val a népbiztos asszonnyal? Még mindig forrón szereti Pavel Dibenkót. Még mindig szenvedélyes hangú leveleket váltanak, melyekben Alekszandra Pavluskának és kedves fiúnak nevezte imádottját, ő pedig galambocskámnak és kicsikémnek titulálta a nőt. De Pavel mindvégig a fronton harcol. Eleinte Ukrajnában, ahol fogságba esik, és kicserélik egy német tisztre. Aztán a Dnyeszteren Túli Hadosztályt, a Krími Hadsereget, a Krím felszabadítása után pedig a 37. Lövészadosztályt vezeti. Ő lesz a Krími Szovjet Köztársaság tengerészeti és katonai biztosa, 1921-ben pedig vérbe fojtja a kronstadti matrózok lázadását. És ahogy az már a fronton elvárható, a katonának lehetőséget kell adni az ivászatra és arra is, hogy szabad folyást engedjen férfiúi vágyainak. Fiatal női testekhez férkőzik Pavel, erről pedig rövid úton értesül Alekszandra is. Próbál egy ideig mellette maradni a Krímben. Állítólag a párt engedélye nélkül utazik el a fővárosból, ezért Trockij indítványozza, hogy lőjék agyon a szerelmeseket mint a forradalom árulóit. Egy akkori anekdota szerint Lenin állítólag így kommentálta az esetet: „Igazuk van, elvtársak, de a főbelövés potomság [...]. Javaslom, ítéldék őket ahha, hogy öt évig mahadjanak hűségesek egymáshoz.”¹³ De ez lehetetlen. Végül csúf jelenetre kerül sor. Bár azt hirdette, a féltékenységet „burzsoá csö-

kevény”, most őt is hatalmába keríti ez az érzés. Odesz-szában egy este nagyon sokáig várja Pavluskát. Semmi kétség, egy másik nőhöz ment a szeretője. Amikor be-állít, a népbiztos asszony rögtön közli vele, hogy vé-ge. A férfi szó nélkül átmegy a másik szobába. A kö-vetkező pillanatban Alekszandra jellegzetes dörrenést hall. Berohan, ott látja Pavelt a padlón, véresen. Hö-rög, elveszti az eszméletét, de él, mert átment rajta a golyó. Tehát van még egy férfi, aki miatta akarta el-dobni az életét... Szép és romantikus. De már nem menti meg a kapcsolatukat. 1923-ban Alekszandra levélben kéri Sztálintól, hogy küldje el dolgozni va-lahová jó messzire.

A nagykövet asszony

Rendkívüli nyelvtelenség, egyébként is sok ismerőse van Skandináviában. Ezért küldik Norvégiába. Azt írja az országról a naplójában: „És megint Norvégi-ában, ezen a szívemnek oly kedves földön, a harmó-nia és a szépség hazájában vagyok.” Szovjet teljhatal-mú megbízotti és kereskedelmi képviselői funkció-ban dolgozik, amíg Norvégia el nem ismeri hivata-losan önálló államnak a Szovjetuniót. Most tanulnia kell a diplomáciai protokollt. Közben hibákat követ el, például céklalevessel és fásirttal fogadja a norvég külügyminisztérium képviselőit. De gyorsan helyreál-lítja a renomét, fényűző fogadást ad a diplomatáknak: hat asztalra helyez friss kaviárt, kétkilós dobozokban. Felejthetetlen élményben részesíti a vendégeket, mert Norvégiában még a király ebédjén is csak szendvicsen szolgáltak fel kaviárt. Vázákat tetet mindenhová, élő virággal, a poharakba pedig Abrau Dursót töltenek, az első szovjet pezsgőt kortyolgatják. Ebédszünetben koncert, ízelítőt adnak az orosz zenéből, egy táncos-nő is fellép a mezítlás Isadora Duncan^{VII} stílusában, szőlőfürtökkel a kezében. Tehát igazi cári pompa volt.

VII Ő volt a híres orosz költő, Szergej Jeszenyin felesége. Akkor ismerte meg Alekszandra, amikor az Egyesült Államokban járt.

Mert Alekszandra belátta, hogy így vívhat ki elismerést és tiszteletet diplomáciai körökben.

Ő maga állítólag nem szeretett főzni, és nem volt kifinomult gasztronómiai ízlése. Nagykövet asszonyként vajás-lekváros zömlét reggelizett teával. Az ebéd is egyszerű volt. Tizenöt órákor szolgálták fel az uzsonnát a nagykövetségen – töltött brióst sütött a szakácsnő. Egy falat rozskenyeret vacsorázott, ivott hozzá aludttejet. E tekintetben igazi bolsevik volt, az idealisták első garnitúrájából. A fia viszont Berlinbe költözött a feleségével és a kisfiával együtt. Szívesen látogatta őket, és az egyik útján ötven ruhát szerzett be, amiért fegyelmet kapott Moszkvából. Hiába hozta fel mentésére azt, hogy jól kell kinéznie, mert az országot képviseli.

Kereskedelmi képviselőként heringre és tőkehalra írja alá az első szerződést, alkudozik a nagykereskedőkkel, hogy engedjenek az árból. Nem akarnak belemenni, de leveszi őket a lábukról a vonzerejével és az üzleti érzékével. Megígéri, hogy ha engednek az árból, sokat vesz a Szovjetunió nevében, és ha nem kel el Oroszországban, élete végéig fizeti az árát a saját zsebéből. Ez hatott. Vesz négyszázezer tonna heringet és tizenötezer tonna sózott tőkehalat. Ezzel sok norvég halásznak ad munkát, amiért borzasztó hálásak neki. Mint feljegyzi a naplójában, a kereskedelemben örült fontos a pszichológia. Idővel újabb komoly tranzakciókat hajt végre: cellulózt, értékes fémeket és hajókat vesz. Egyre népszerűbb lesz mint az első diplomatanő, az első nagykövet asszony, az arisztokratikus modorú, sok nyelven beszélő bolsevik.

Összebarátkozott Fridtjof Nansennel, a híres tudóssal, sarkkutatóval, aki 1922-ben Nobel-békedíjat kapott a Népszövetség menekültügyi főbiztosaként. A menekültek mellett főként szovjet és német politikai foglyokon segített. Az 1921. évi nagy oroszországi éhínség áldozatait támogató akciókat is pártfogolta. A gyászmenet első sorában megy a szovjet nagykövet asszony a temetésén.

Az utolsó és legfiatalabb szeretőjét, Marcel Body francia kommunistát is Oslóban ismeri meg Alek-

szandra. A férfi huszonhét évvel fiatalabb nála. Aztán visszamegy Párizsba a feleségéhez és a lányához. Német üdülőhelyeken találkoznak, és arról ábrándoznak, hogy elszöknek együtt valahová a világ végére. De 1927-ben Body kilép a Kominternből, így tiltakozik Sztálin politikája ellen. E pillanattól fogva mindkettejükre nézve veszélyes a románc. Megszakítják a kapcsolatot.

Kollontaj 1923-tól 1930-ig nagykövet Norvégiában, de tart egy év szünetet a mexikói követségen, ahová a Marcel Body-ügy után kerül. Aztán Svédországban lesz nagykövet, ahol fontos szerepet játszik a II. világháború idején.

Időnként megjelenik Moszkvában, ott viszont kezd már elszabadulni a sztálini terror. 1934-ben Alekszandra följegyzi a naplójában, hogy a „sahti per”, vagyis egy olyan affér idején jelent meg Oroszország fővárosában, melynek során felfedték a Donbaszban a burzsoá szakemberek állítólagos ellenforradalmi szervezetét. Aztán következik az „iparpárt” pere. Erről azt írja: „Ez megsebez”. Aztán megtudja, hogy le tartóztatták Vera Komisszarzsevszkaja öccsét, noha a színésznő igen sokat tett a bolsevikokért a XX. század első évtizedében. Alekszandra elmegy az ügyében a Lubjankába Vjacseszlav Menzinszkijhez. Ő eleinte szigorú képpel hallgatta, de hamarosan bekérte a le tartóztatott papírjait, átnézte az anyagot, és kijelentette, hogy nincs ebben semmi komoly, és megígérte, hogy szabadon engedi a gyanúsítottat. Alekszandra este följegyzi a naplójában: „kimentem az utcára, és elsírtam magam – az undortól és a megkönnyebbüléstől”.¹⁴ Volt szeretője, Slapnyikov nyíltan bírálja Sztálin politikáját. Találkoznak, Kollontaj támogatást ígér neki, de ő visszautasítja. Azt mondja, nem veszi hasznát Alekszandrának, mert ő a karrierjét építi. Megint kínosan érzi magát. Amikor kiküldik a svédországi nagykövetségre, komoly problémák jelentkeznek a szovjet diplomáciában. A külképviseleteken tartózkodó személyek közül sokan úgy döntenek, kinn maradnak Nyugaton, és nem a kommunista mozgalmat erősítik... A hírszerzés rezidensei uralkodnak a képviseliteken, terjed a besúgás és a gyanakvás.

Kezdődnek a moszkvai perek. Falhoz állítják a nagykövet asszony volt szeretőit, Dibenkót és Slapnyikovit. Ő pedig... Sztálin még hasznát veheti diplomáciai érzékének és az ismeretségeinek. Egyébként sem ítélte olyan gyorsan halálra a nőket. A nagykövet asszony minden szempontból kivétel volt. A bolsevikok régi gárdájához tartozott, abból pedig szinte senki sem élte túl a nagy tisztogatást. Kollontaj megmenekült. Sőt, sértetlenül úszta meg. Mégis vesztesnek érezte magát. Mint Marcel Bondy beszámol a visszaemlékezéseiben, állítólag azt mondta Alekszandra: „Vesztettünk. Elbuktak az eszmék, az élet meg nem könnyebb, hanem nehezebb lett. Nincs világhorradalom, és nem is

lesz. Ha pedig mégis lesz, ez csak felmérhetetlen károkat hoz az egész emberiségnek.”¹⁵ Tényleg ezt mondta volna? Ebben nem lehetünk biztosak. Mindenesetre már hosszabb ideje kételkedett.

Eljön az 1939. év. A Szovjetunió megneemtámadási egyezményt írt alá a náci Németországgal. Kollontaj aggasztó véleményeket hall Stockholmban a svéd kormánytól, amely nagyrészt a Hitler terveit ellenző szociáldemokratákból áll. Az is kiderül, hogy közvetlenül érintik Skandináviát a Ribbentrop–Molotov-paktum következményei, mert ennek értelmében a szovjet érdekszférába kerül Finnország, akárcsak a balti államok, Lengyelország keleti határvidéke és Besszarábia. „Ez nagyon nem tetszik nekünk” – hallja a svéd kormánytól. Elhatározta, hogy találkozót kér Sztálintól Moszkvában. De nem engedik a közelébe. Beszél viszont a külügyminisztérium főnökével, Vjacseszlav Molotovval. „Mi az, azért jött, hogy megvédje a finneket?” – veti oda neki barátságtalanul üdvözlés helyett. „Nem – feleli Alekszandra –, azért jöttem, hogy közöljem, a svédek szerint e konfliktusnak igen komoly külpolitikai következményei lehetnek.” „Ne üssék bele az orrukat a más dolgába a svédek” – hangzik a válasz. Amikor kitér a télnek nevezett finn–orosz háború, kizárják a Szovjetuniót a Népszövetségből. Ez személy szerint is kínosan érinti Kollontajt, mert hosszú évek óta tagja volt a Szövetségnek.

Az 1940-es békeszerződés aláírásával zárul a téli háború. De mihelyt Hitler rászánja magát arra, hogy megtámadja a Szovjetuniót, Finnország is hadat üzen Sztálinnak. Kollontaj megint az álló és a kalapács kö-

zé szorul. Ráadásul 1942-ben szélütést kap, megbénul a bal keze és a bal lába. Szerencsére fejben még mindig dolgozik, a szerződéseket pedig jobb kézzel írja alá. 1943 őszén arra kéri a svéd diplomáciát, továbbítsa Finnországnak a szovjetek békeajánlatát. A finn kormány Juho Kusto Paasikivit, a volt miniszterelnököt és moszkvai nagykövetet küldi tárgyalni Stockholmba. Hamarosan ő lesz Finnország köztársasági elnöke. A következőket írja a naplójában Alekszandra: „Milyen bölcs ember, édes Istenem, és milyen ronda! Sosem tudnék beleszeretni.”¹⁶ Ő tárgyal Kollontajjal, egyelőre eredménytelenül. De augusztus végén újrakezdi a megbeszéléseket. Végül aláírják az egyezményt Moszkvában. Ez a nagykövet asszony utolsó fontos feladata. 1944 végén járunk.

1946-tól 1952-ig tanácsadó rangban marad a Külügyminisztériumban. Élete utolsó hónapjaira Moszkvába viszik, bár sosem volt igazi otthona a város. Nagyon magányos. Azt írja a naplójában, hogy sosem volt túl közeli kapcsolatban a fiával... 1952. március 9-én hal meg, nem sokkal a nyolcvanadik születésnapja előtt. A novogyevicsi temetőben nyugszik, igen jellegzetes sírkövet állítottak neki: egy vékony nőalak látható a síron jellegzetes apródfrizurával.

Ránk maradtak a naplói. 1974-ben adták ki a fiatalkorában készült feljegyzéseket, a diplomata-időszak termése pedig csak 2001-ben jelent meg. Ezeket a lapokon még mindig él ugyanaz a nő, három felvonásban – a kacér Sura, a harcoló Alekszandra és a csalódott Kollontaj.

■ ■ ■

Pálfalvi Lajos fordítása

Az tanulmányt Alekszandra Kollontajról készült fotók felhasználásával illusztráljuk

JEGYZETEK

- 1 Simon Sebag Montefiore, *Az ifjú Sztálin*, ford. Király Róbert. Pécs 2011. 345–346. o.
- 2 Borys Jegorow, *Oblicza Rosji. Szkice z historii kultury XIX wieku*. Gdańsk 2002.
- 3 Jelena Arszenyeva, *Dorogu Krilatomu Eroszu! (Alekszandra Kollontaj)*. Moszkva 2005.
- 4 Alekszandra Kollontaj, *Otrivki iz dnyevnyika 1914 g.* Leningrad 1924.
- 5 Lev Trockij, *Életem. Önéletrajzi vázlat*, ford. Dandé Krisztián. Budapest 1989. 233. o.
- 6 Alekszandra Kollontaj, *Iz mojej zisznyji i raboti. Voszpominanyija i dnyevnyiki*. Moszkva 1974.
- 7 Richard Pipes, *Russia Under the Bolshevik Regime*, New York 1995.
- 8 Igor Newerly, *Zostało z uczyty bogów*. Warszawa 1989.
- 9 Alekszandra Kollontaj, *Stosunki między płciami i walka klas*. Warszawa 2007.
- 10 Tadeusz Klimowicz, *Pożar serca. 16 smutnych esejów o miłości, o pisarzach rosyjskich i ich muzach*. Wrocław 2005.
- 11 Józef Smaga, *Narodziny i upadek imperium ZSRR, 1917–1991*. Kraków 1992.
- 12 Orlando Figes, *A People's Tragedy. Russian Revolution, 1891–1924*. London 1996.
- 13 Anna Żebrowska, *Biust z harmonią orderów*. Gazeta Wyborcza. Duży Format. 2002. IV. 30.
- 14 Alekszandra Kollontaj, *Gyplomatyicseskije dnyevnyiki, 1922–1940*. Moszkva 2001.
- 15 Marcel Body, *Au coeur de la Révolution. Mes années de Russie, 1917–1927*. Paris 2003.
- 16 Alekszandra Kollontaj, *Gyplomatyicseskije dnyevnyiki*...

Sylwia Frołow (1965) a Tygodnik Powszechny című legendás krakkói katolikus hetilap szerkesztőségben dolgozik. Két regénye jelent meg, emellett megírta Feliks Dzerzsinszkij életrajzát. Az itt olvasható írása a *Bolsevikok és apostolok. Nyolc portré* (2014) című kötetében jelent meg.

Pálfalvi Lajos (1959) a PPKE Lengyel Tanszékén tanít, a nyolcvanas évek közepe óta foglalkozik irodalomtörténettel és műfordítással. Könyve a Kalligramnál: *A Transz-Atlantik megálló* (2015)